

Starość a wykształcenie – ujęcie przestrzenne problemu na wsi (przykład zachodniopomorskiego)

Streszczenie: Podstawowym celem niniejszego opracowania jest ukazanie zmian struktury wykształcenia seniorów w gminach wiejskich województwa zachodniopomorskiego. Założono, że osoby starsze cechują się bardzo niskim poziomem wykształcenia. Niski poziom wykształcenia seniorów wpływa negatywnie na możliwości zapewnienia osobom starszym odpowiedniej jakości życia, która wiąże się z aktywnością w różnych dziedzinach życia. Korzystne zmiany w strukturze wykształcenia ludności są skorelowane z zmianami struktury wykształcenia ludności starszej. Ponadto wykazano, że im wyższy poziom rozwoju społeczno-gospodarczego gminy, tym wyższy poziom wykształcenia seniorów.

Zmiany poziomu wykształcenia badanej populacji to zmiany korzystne, objawiające się spadkiem udziału osób bez wykształcenia oraz wzrostem udziału seniorów z wykształceniem chociażby podstawowym. Zauważono, że po 1989 roku regionalne zróżnicowanie seniorów nie posiadających wykształcenia uległo złagodzeniu. Nastąpiło natomiast zaostrzenie zróżnicowania gmin woj. zachodniopomorskiego według udziału osób starszych z wykształceniem średnim i wyższym. Rozkład ten potwierdza zjawisko wypłukiwania lepiej wykształconych zasobów ludzkich ze stref peryferyjnych regionu i utrwalania koncentracji lepiej wykształconych osób w gminach najbardziej atrakcyjnych gospodarczo (podmiejskich i nadmorskich).

Słowa kluczowe: ludność starsza, wykształcenie, wieś, rozwój przestrzenny

The old age and education – relations in the countryside (the zachodniopomorskie voivodship case)

Summary: The main aim of this study was to show changes in the structure of senior citizens' educational background in parishes of zachodniopomorskie province (voivodship). It was assumed that older people are characterized by a very low level of education. Low level of seniors' education influences negatively the possibility of securing a proper quality of life for older people which is connected to the activity in different spheres of life. However, general, beneficial changes in the structure of people's education are correlated with the changes in the structure of older people's

education. Moreover, it was proved that the higher level of social-economic development of a parish the higher seniors' level of education.

The changes in the level of education of surveyed population are advantageous, revealing themselves with the decrease in participation of uneducated people as well as with the growth in seniors' participation with elementary education at least. It was noticed that, after 1989, regional diversity among uneducated senior citizens has undergone moderation. On the other hand the diversity among the parishes of zachodniopomorskie province has been deepened in accordance with participation of older people with secondary and higher education. This distribution confirms the fact of the „washing out” process. Better educated human resources are decreasing in peripheral areas of the region and concentrating in the most economically attractive parishes (suburban and seaside).

Key-words: senior citizens, education, rural, spatial development

1. Wprowadzenie

Wykształcenie zajmuje czołową pozycję wśród wartości najwyżej cenionych w polskim społeczeństwie. Uznaje się je za niezbędny warunek awansu zawodowego, za czynnik życiowego powodzenia i sukcesu. Nie ulega wątpliwości, że wykształcenie odgrywa w Polsce generalnie podobną rolę, jak w krajach Europy Zachodniej. Ale zauważa się pewne odmienności w jego wpływie na poziom oddziaływania, np. grupy społecznej, rodziny, czy jednostki. Widoczne jest to szczególnie w układzie miasto-wieś. Na wsi zawsze o wykształceniu myślano w kategoriach awansu społecznego, było i pewnie jest ono czynnikiem wyprowadzającym jednostki bardziej aktywne poza wieś. Prawdliwością jest, że młode wykształcone osoby nie wracają do swoich rodzinnych wsi, osiedlając się w mieście. Obserwujemy natomiast coraz silniejszy strumień migracji na wieś osób w wieku niemobilnym lub poprodukcyjnym. I tego procesu nie można interpretować jednoznacznie, gdyż migracje, których motywy są związane z zaspokajaniem potrzeb osób starszych, docelowo skierowane są na obszary z dobrym zapleczem infrastrukturalnym. A zatem rozkład przestrzenny ich natężenia jest wyraźnie zróżnicowany. Wieś traktowana jako całość przegrywa z miastem, w walce o pozyskiwanie wysokiej jakości kapitału ludzkiego. Stąd propozycja, by przyjrzeć się wyłącznie obszarom wiejskim, gdzie cechy, takie jak miejsce zamieszkania i odległość do ośrodka miejskiego, to bariery uniemożliwiające dostęp do niezbędnych w wieku starszym usług.

2. Cel, przedmiot i zakres badania

Podstawowym celem niniejszego opracowania jest ukazanie zmian struktury wykształcenia seniorów w gminach wiejskich województwa zachodniopomorskiego. Założono, że osoby starsze cechują się bardzo niskim poziomem wykształcenia. Jednak ogólne, korzystne zmiany w strukturze wykształcenia ludności są skorelowane z zmianami struktury wykształcenia ludności starszej.

Z mezoekonomicznego punktu widzenia istotna jest zależność poziomu wykształcenia ludności zamieszkującej daną jednostkę administracyjną z poziomem rozwoju społeczno-gospodarczego tej jednostki. Natomiast, ustawiając problem poziomu wykształcenia pod kątem korzyści indywidualnych, można przypuszczać, „że osoby starsze o wyższym poziomie wykształcenia lepiej sobie radzą z samotnością, mając szersze możliwości zagospodarowania czasu wolnego i kontaktów towarzyskich, aniżeli osoby o niższym poziomie wykształcenia” [Frąckiewicz, 2004]. Nie bez znaczenia są także lepsze zdolności adaptacyjne osób z wyższym wykształceniem do dokonujących się na świecie przemian naukowo-technicznych, społecznych, czy politycznych. „Coraz to bardziej skomplikowane zasady organizacji życia zbiorowego powodują, że starość jest powodem do analfabetyzmu (...) funkcjonalnego” [*Raport o rozwoju społecznym*, 1999]. Obsługa komputera, telefonu komórkowego, czy bankomatu to czynności nazbyt skomplikowane dla osób starszych, zwłaszcza tych mieszkających na wsi. Dla wielu osób starszych osiągnięcie wysokiego poziomu wykształcenia daje poczucie własnej wartości, wzbogacając bilans życiowych osiągnięć. Ponadto, jak twierdzi S. Sokołowska [2003], „jest oczywiste, iż poziom wykształcenia zasobów ludzkich należy do najważniejszych elementów determinujących rozwój gospodarczy”.

Dociekania zawarte w niniejszym opracowaniu oparte zostały o wyniki Narodowych Spisów Powszechnych z lat 1988 i 2002. W związku z reformą podziału administracyjnego kraju, obowiązującą od 1999 roku, za podstawę do analizy dla roku 1988 posłużyły dane dotyczące stanu oraz struktury ludności zawarte w publikacjach urzędów statystycznych w Gorzowie Wielkopolskim, Koszalinie, Pile, Słupsku i Szczecinie. Wyniki NSP z 2002, dla wszystkich badanych gmin, opublikował natomiast Urząd Statystyczny w Szczecinie. Z zaintrygowaniem autor niniejszego opracowania oczekuje na kolejny spis powszechny, który, jak mniema, podtrzyma pozytywne tendencje zmian struktury wykształcenia nie tylko ogółu społeczeństwa polskiego, ale i seniorów, zamieszkujących obszary wiejskie. Założenie to wynika z faktu, iż kohorty wchodzące w wiek poprodukcyjny, reprezentują coraz to korzystniejszą strukturę wykształcenia.

Zakres przestrzenny badania ograniczony został nie tylko do obszarów wiejskich (gmin), ale wybrano też region, który należy do młodszych demograficznie – województwo zachodniopomorskie. Region ten zamieszkuje dziś ludność o pochodzeniu heterogenicznym, będącym głównie konsekwencją migracji

powojennych. Przybyła wówczas na Pomorze Zachodnie ludność była zasadniczo w wieku matrymonialnym, obecnie jest w wieku poprodukcyjnym. Co więcej, jej dzieci, urodzone w okresie tzw. boomu demograficznego lat 1950., „właśnie” wchodzi w tzw. trzeci wiek. Zatem przewiduje się, że w województwie zachodniopomorskim proces starzenia się populacji rozpocznie bardzo intensywny progres dopiero w przyszłym dziesięcioleciu.

Analizy dokonano w agregacji gminnej, by uzyskać rzeczywisty obraz przestrzenny i wychwycić pewne tendencje w procesach zachodzących na poziomie najmniejszych jednostek administracyjnych. To właśnie samorządy gminne odpowiedzialne są za zaspokajanie zbiorowych potrzeb mieszkańców, w tym i również żyjących często na marginesie życia społecznego ludzi starych. Szczególnie na obszarach wiejskich działania prospójnościowe gmin (lub ich brak) w sposób wymierny obrazują jakość życia seniorów.

Przystępując do charakterystyki statystycznej subpopulacji seniorów na wsi, należy uściślić, o kogo nam chodzi? Seniorzy – ludność w wieku starszym, to osoby których wiek metrykalny przekroczył określony przez badacza próg. Problem z jednoznacznym ustaleniem tej granicy – jak pisze P. Szukalski [2004: 11] – polega na tym, iż wiek metrykalny nie pokrywa się w indywidualnych przypadkach z wiekiem biologicznym, wiekiem czynnościowym i wiekiem społecznym. W analizach demograficznych jako próg starości przyjmuje się najczęściej 60 lub 65 lat. Na poziomie 60 lat ustalają próg starości demografowie francuscy, takie rozwiązanie zalecał również E. Rosset [1959, 1978]. I właśnie to rozwiązanie przyjęto w niniejszym badaniu. Za ludność starszą uznano osoby co najmniej sześćdziesięcioletnie, w dalszej części pracy nazywane osobami starszymi, osobami „w trzecim wieku” lub seniorami.

3. Przestrzenne zróżnicowanie wiejskiej ludności starszej według poziomu wykształcenia

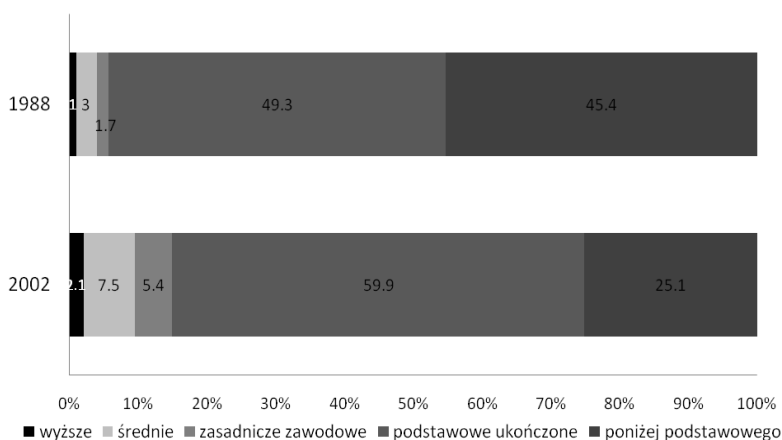
Formalnie wykształcenie świadczy o posiadaniu pewnej wiedzy, o większej chłonności i otwartości na zachodzące procesy przemian. Zaś nieformalnie jest głównym źródłem strategicznej przewagi warunków jakości życia jednych jednostek nad drugimi.

W opracowaniu poddano szczegółowej analizie poziom wykształcenia osób w wieku 60 lat i więcej na podstawie wyników Narodowych Spisów Powszechnych 1988 i 2002. W NSP 1988 „podstawą zaliczenia do poziomu wykształcenia ukończonego było uzyskanie świadectwa odpowiedniej szkoły (uzyskanie dyplomu)” [*Ludność, warunki mieszkaniowe*, 1989]. W świetle Narodowego Spisu Powszechnego 2002 „poziom wykształcenia jest to najwyższy ukończony cykl kształcenia w szkole lub szkolenia w innym trybie i formie, uznany zgodnie z obowiązującym systemem szkolnictwa. Podstawą zaliczenia wykształcenia do

określonego poziomu było uzyskane świadectwo (dyplom) ukończenia odpowiedniej szkoły: dziennej, wieczorowej, zaocznej czy eksternistycznej” [Ludność, stan i struktura demograficzna i społeczno-ekonomiczna, 2003].

Rysunek 1

Ludność starsza województwa zachodniopomorskiego według poziomu wykształcenia w latach 1988 i 2002

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *NSP, Ludność, Warunki mieszkaniowe 1988*, GUS, 1989, str. 12, tabl. 5 (dane dla poszczególnych gmin z województw: gorzowskiego, koszalińskiego, pilskiego, słupskiego i szczecińskiego); *NSP Ludności i mieszkań 2002*, US w Szczecinie, 2003, str. 44, tabl. 4 (dane dla poszczególnych gmin z woj. zachodniopomorskiego)

W 1988 roku na obszarach wiejskich Pomorza Zachodniego wśród ludności starszej najwięcej było osób, których najwyższym pułapem edukacyjnym stało się ukończenie szkoły podstawowej (rys. 1). Grupa ta stanowiła blisko połowę seniorów. Niewiele mniejszy udział (45,5%) miały w badanej populacji osoby bez wykształcenia¹. Odsetek osób z wykształceniem średnim² i zasadniczym zawodowym wyniósł odpowiednio 2,9% i 1,7%. Najmniejszą grupą, stanowiącą niecały 1% badanej populacji, były w 1988 roku osoby z wykształceniem wyższym. Między rokiem 1988 i 2002 nastąpiła korzystna zmiana relacji między

¹ Do osób bez wykształcenia zaliczono także osoby o wykształceniu podstawowym nieukończonym.

² Wykształcenie średnie dla roku 2002 obejmuje także wykształcenie policealne.

poszczególnymi poziomami wykształcenia. W 2002 roku nadal dominowały osoby o wykształceniu podstawowym. Stanowiły one blisko 60% badanych. Znacznie zmalał, do 25%, odsetek osób bez wykształcenia. Bardzo korzystnym zjawiskiem był wzrost udziału osób o wykształceniu średnim, zasadniczym zawodowym i wyższym. Osoby te stanowiły odpowiednio 7,5%, 5,4% i 2,2% ludności starszej.

Mały udział ludności z wykształceniem ponadpodstawowym jest zjawiskiem negatywnym, wiążącym się niższą samooceną osób starszych, uboższym bilansem życiowych dokonań, gorszą sytuacją materialną, mniejszą zdolnością przystosowania do zmian. Należy także pamiętać, iż „wyższy poziom wiedzy to zazwyczaj nie tylko dbałość o zdrowie, ale również wyższy poziom higieny życia” [Błądowski, 2004].

Duży udział osób bez wykształcenia wiejskiej ludności starszej woj. zachodniopomorskiego był przesłanką do sklasyfikowania gmin regionu według stopnia natężenia populacji starszej bez wykształcenia wśród ludności badanych gmin i ujęcia przestrzennego problemu. W celu tej analizy uszeregowano badane gminy według wartości odsetka osób nie posiadających wykształcenia i przypisano je do odpowiednich klas (tab. 1).

W 1988 roku na Pomorzu Zachodnim dominowały gminy klasy IV, których ludność starsza charakteryzowała się dużym udziałem osób bez wykształcenia. Stanowiły one 48% gmin badanego obszaru. Niewiele mniej, bo 44%, gmin cechowało się średnim udziałem osób niewykształconych. Do klasy V, najmniej korzystnej względem udziału wskaźnika, przypisano 5% gmin. Gminy o bardzo małym i małym udziale osób niewykształconych stanowiły odpowiednio 1% i 2%. Do roku 2002 nastąpiła korzystna zmiana proporcji między poszczególnymi klasami. Istotnym jest fakt, iż w roku tym nie odnotowano gmin w klasach IV i V, czyli w klasach o najwyższych wartościach odsetka osób bez wykształcenia. Większość, bowiem aż 77%, stanowiły gminy charakteryzujące się małym udziałem osób bez wykształcenia wśród ludności starszej. Drugą co do objętości była klasa III. Zwiększył się także, do 5%, udział gmin w klasie pierwszej.

Minimalną wartość odsetka osób bez wykształcenia w 1988 roku zanotowano w gm. Dziwnów i wyniosła ona 12,4%. Kolejne niskie wartości dotyczyły gmin Police (21,5%) i Rewal (26,9%). W roku 2002 minimalną wartość zaobserwowano, podobnie jak w 1988 roku, w gm. Dziwnów (9,2%). Kolejne niskie wartości, w granicach do 15%, dotyczyły gmin: Dobra Szczecińska, Mielno, Rewal, Kołbaskowo. Są to jednostki wielofunkcyjne gospodarczo, ze zrównoważonym rynkiem pracy. Znacząca była także różnica między maksymalnymi wartościami badanego odsetka w latach 1988 i 2002. W 1988 roku maksimum wyniosło 63,3% (gm. Kalisz Pomorski), a w 2002 już tylko 36,9% (gm. Barwice). Obie te gminy odznaczały się wysokim udziałem osób zatrudnionych w gospodarce społecznej, a po 1990 roku należą do czołówki gmin o najwyższej stopie bezrobocia i wysokiej bierności zawodowej.

Tabela 1

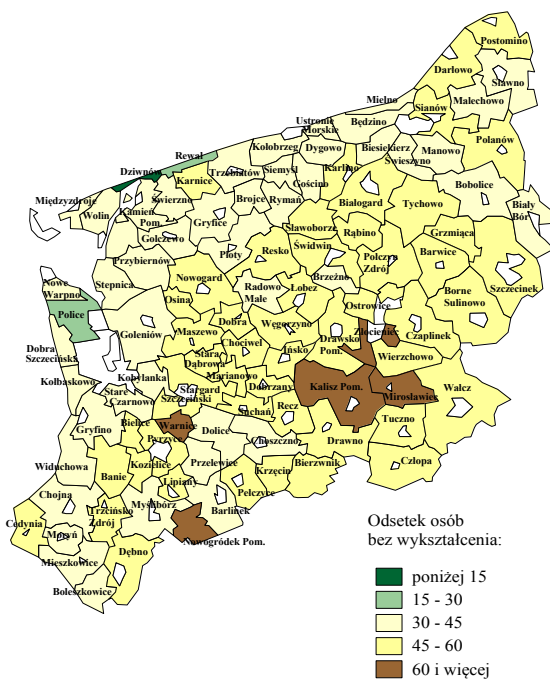
Klasyfikacja gmin województwa zachodniopomorskiego według udziału osób bez wykształcenia w ludności starszej

Klasa	Udział osób bez wykształcenia w ludności w wieku 60 lat i więcej (w %)	Stopień natężenia populacji starszej bez wykształcenia wśród ludności badanych gmin
I	poniżej 15	bardzo mały
II	15 – 30	mały
III	30 – 45	średni
IV	45 – 60	duży
V	60 i więcej	bardzo duży

Źródło: opracowanie własne

Rysunek 2

Przestrzenne zróżnicowanie gmin województwa zachodniopomorskiego według odsetka osób bez wykształcenia wśród ludności starszej w 1988 r.

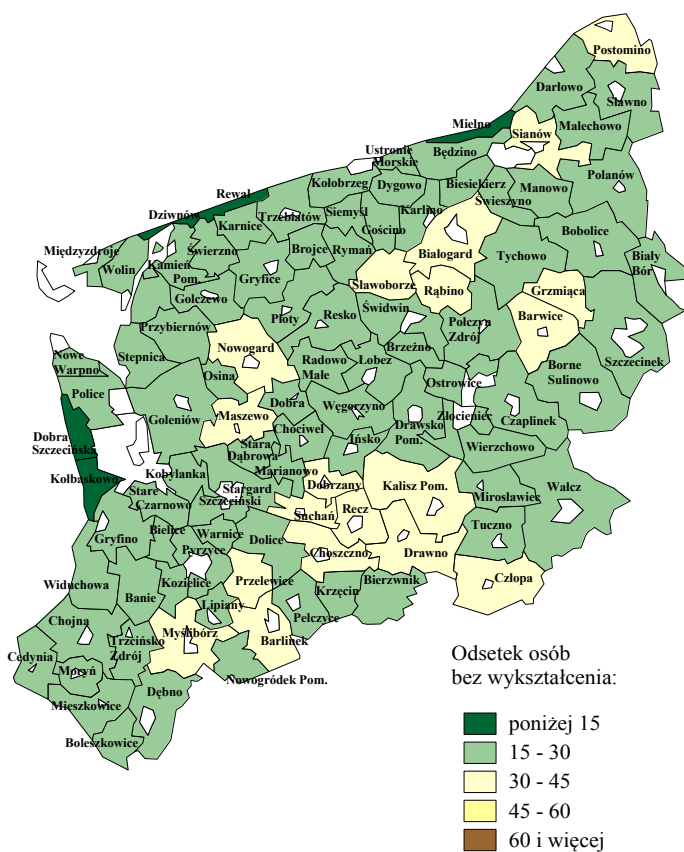

Źródło: obliczenia własne na podstawie: *NSP, Ludność, Warunki mieszkaniowe 1988*, GUS, 1989, str. 12, tabl. 5 (dane dla gmin woj. gorzowskiego, koszalińskiego, pilskiego, słupskiego i szczecińskiego)

W 1988 roku gminy charakteryzujące się niższymi wartościami odsetka osób bez wykształcenia koncentrowały się na wybrzeżu oraz na obrzeżach dwóch miast, Szczecina i Koszalina, które stanowią centra naukowe i kulturalne regionu (rys. 2). W 2002 zauważono podobną prawidłowość, przy czym zróżnicowanie gmin według odsetka osób bez wykształcenia było znacznie mniejsze niż w 1988 roku (rys. 3). Gminy z obrzeży Szczecina i Koszalina oraz z wybrzeża cechowały się także wyższymi wartościami odsetka osób z wykształceniem podstawowym, średnim, zasadniczym zawodowym i wyższym.

Rysunek 3

Przestrzenne zróżnicowanie gmin województwa zachodniopomorskiego według odsetka osób bez wykształcenia wśród ludności starszej w 2002 r.

Źródło: obliczenia własne na podstawie *NSP Ludności i mieszkań 2002*, US w Szczecinie, 2003, str. 44, tab. 4

Podsumowując, należy podkreślić, iż od roku 1988 do 2002 zmalał udział osób bez wykształcenia wśród ludności starszej woj. zachodniopomorskiego. Obniżeniu uległy zarówno minimalne, jak i maksymalne, wartości odsetka osób nie posiadających wykształcenia. Warto zaznaczyć, iż wartość odsetka osób bez wykształcenia wśród ludności starszej zmalała w wszystkich gminach.

Pozytywne zmiany w poziomie wykształcenia, jakie zaszły od 1988 do 2002 roku, uwidoczniły się także we wzroście udziału osób z wykształceniem średnim i wyższym wśród ludności starszej. Zmiany te ukazano poprzez pogrupowanie gmin woj. zachodniopomorskiego według przedstawionej w tab. 2 skali i porównanie przesunąć, jakie zaszły pomiędzy klasami od 1988 do 2002 roku.

Tabela 2

Klasyfikacja gmin województwa zachodniopomorskiego według udziału osób z wykształceniem średnim i wyższym w ludności starszej

Klasa	Udział osób z wykształceniem średnim i wyższym w ludności w wieku 60+ (w %)	Stopień natężenia populacji starszej z wykształceniem średnim i wyższym wśród ludności badanych gmin
I	poniżej 5	bardzo mały
II	5-10	mały
III	10-15	średni
IV	15-20	duży
V	20 i więcej	bardzo duży

Źródło: opracowanie własne

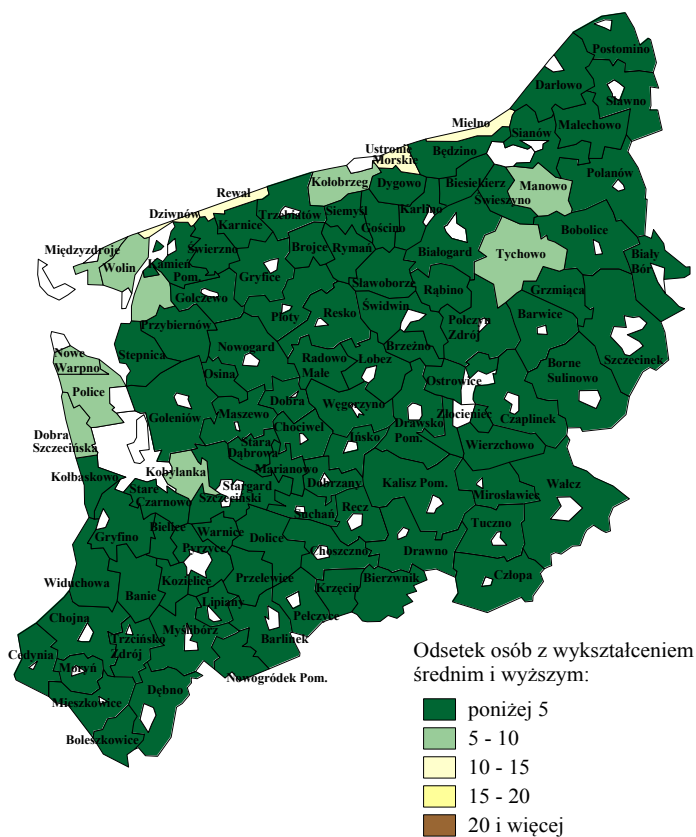
W 1988 roku 86,4% gmin cechowało się bardzo małym poziomem natężenia seniorów z wykształceniem średnim i wyższym wśród ludności starszej. W 2002 roku udział ten był już znacznie niższy i wyniósł 7,8%. Do klasy o małym stopniu natężenia populacji starszej z wykształceniem średnim i wyższym, w 1988 roku przypisano 9,7%, a w 2002 roku już 60,2% badanych gmin. Wzrosła także znacząco waga klasy III, z 3,9% w 1988 do 20,4% w 2002 roku. O ile w 1988 roku nie odnotowano gmin w klasie IV i V, tak w 2002 roku do każdej z tych klas przypisano 5,8% ogółu omawianych gmin. W okresie międzypisowym nastąpiła korzystna zmiana proporcji między poszczególnymi klasami.

Minimalne wartości udziału osób z wykształceniem średnim i wyższym wśród seniorów odnotowano w 1988 roku w gminach: Stara Dąbrowa, Suchań, Warnice – do 1%. Dla roku 2002 wartości minimalne wynosiły 2,9% i 3,9% w gm. Lipiany i Dobrzany. O wiele bardziej niż poprzednie wzrosły wartości maksymalne tego

udziału. Dla roku 1988 maksimum wyniosło 14,4% (gm. Dziwnów), natomiast dla 2002 roku 35,8% (gm. Dobra Szczecińska).

Rysunek 4

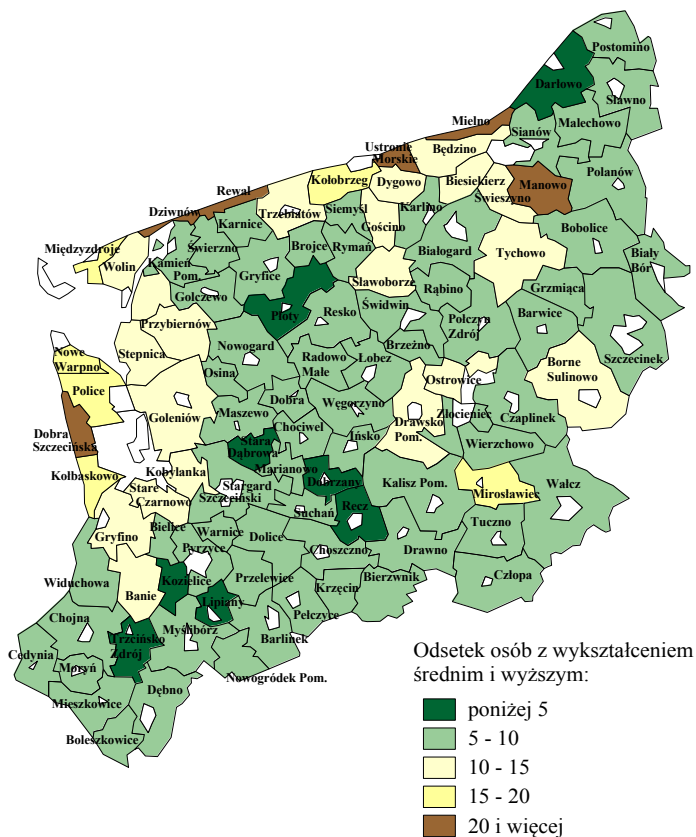
Przestrzenne zróżnicowanie gmin województwa zachodniopomorskiego według odsetka osób z wykształceniem średnim i wyższym wśród ludności starszej w 1988 r.

Źródło: jak w rys. 2

W ujęciu przestrzennym zauważalne jest, iż gminy, których wiejska ludność starsza cechowała się stosunkowo większym natężeniem osób z wykształceniem średnim i wyższym wśród seniorów, koncentrowały się w omawianych latach w strefie nadmorskiej i okołomiejskiej (rys. 4 i 5) [Rosner, Stanny, 2007].

Przestrzenne zróżnicowanie gmin województwa zachodniopomorskiego według odsetka osób z wykształceniem średnim i wyższym wśród ludności starszej w 2002 r.

Źródło: jak w rys. 3

Podsumowując, można stwierdzić, iż mimo poprawy, jaka nastąpiła od 1988 do 2002 roku i pewnie postępuje permanentnie do dziś, wiejska ludność starsza charakteryzowała się w rozważanych latach niskim poziomem wykształcenia. „Decydowały o tym (...) uwarunkowania historyczne, dostępność szkolnictwa, utrwalone wzorce kulturowe i obyczajowe” [Frąckiewicz, 2003]. Nie bez znaczenia było także zaniedbanie obszarów wiejskich, jeśli chodzi o infrastrukturę edukacyjną i kadry nauczające w czasach PRL-u.

Poziom wykształcenia wiejskich seniorów wzrasta ustawicznie, co stanowi bardzo ważną przesłankę dla lokalnej polityki społecznej. Z jednej strony, należy spodziewać się zwiększenia oczekiwań i potrzeb starszego pokolenia w zakresie

oferty kulturalnej i aktywnego spędzania wolnego. Z drugiej strony, jest to dobry prognostyk dla wzrostu społecznego zaangażowania seniorów w sprawy lokalne, które buduje kapitał społeczny.

4. Zakończenie

Proces starzenia się społeczeństwa wiejskiego, który niewątpliwie zachodzi w woj. zachodniopomorskim, jest procesem o różnych aspektach demograficznych, ekonomicznych i społecznych. W toku badań wykazano, iż populacja osób starszych na wsi cechowała się brakiem wykształcenia lub jego niskim poziomem, przy czym gminy zamieszkiwane przez seniorów stosunkowo lepiej wykształconych koncentrowały się w najbliższym pierścieniu gmin dużych miast oraz na wybrzeżu. A zatem, wyraźna jest współzależność, że im wyższy poziom rozwoju społeczno-gospodarczego gminy, tym poziom wykształcenia seniorów jest wyższy. Potwierdza to zasadę, że obszary wysoko rozwinięte koncentrują jakościowo lepiej wykształcony kapitał ludzki, również poprodukcyjny. Drenaż lepiej wykwalifikowanych kadr do regionów prężnie rozwijających się jest tendencją przypisywaną mobilnym zasobom pracy. Jednak zasoby te, wpisując się w społeczeństwo, pozostają jego kapitałem również w fazie bierności zawodowej. Jest to kapitał intelektualny, kapitał elektorski, kapitał konsumpcyjny, bardziej świadomy zmian jakie następują w ówczesnych warunkach gospodarczych. Osoby starsze z wykształceniem średnim i wyżej łatwiej przyswajają zmiany, innowacje, akceptują reformy.

Zmiany poziomu wykształcenia badanej populacji to zmiany korzystne, objawiające się spadkiem udziału osób bez wykształcenia oraz wzrostem udziału seniorów z wykształceniem chociażby podstawowym. Zauważono, iż od 1988 do 2002 roku regionalne zróżnicowanie seniorów nie posiadających wykształcenia uległo złagodzeniu. Nastąpiło natomiast zaostrzenie zróżnicowania gmin woj. zachodniopomorskiego według udziału osób starszych z wykształceniem średnim i wyższym. Rozkład ten potwierdza zjawisko wypłukiwania lepiej wykształconych zasobów ludzkich ze stref peryferyjnych regionu (o niższym poziomie zagospodarowania przestrzennego) i utrwalania koncentracji lepiej wykształconych w gminach najbardziej atrakcyjnych gospodarczo (podmiejskich dużych miast i nadmorskich).

Niski poziom wykształcenia seniorów wpływa negatywnie na możliwości zapewnienia osobom starszym odpowiedniej jakości życia, która przede wszystkim wiąże się z aktywnością w różnych dziedzinach życia. Niskie wykształcenie, z jednej strony, utrwała nierówności społeczne, a z drugiej – oznacza niską konkurencyjność gospodarki na wsi. Można zatem powiedzieć, iż nadchodzące lata powinny przebiegać pod hasłem poprawy jakości życia osób starszych na wsi, ze

szczególnym uwzględnieniem osób niepełnosprawnych i niewykształconych, ponieważ te osoby są najbardziej wykluczone społecznie.

Wagę tego zjawiska podkreśla wypowiedź E. Rosset'a [1959]: „świat, w którym żyjemy, jest mało podobny do tego, jaki był udziałem ojców naszych. Inny będzie również świat naszych dzieci i wnuków. Będzie on inny nie tylko z powodu zmian technicznych i gospodarczych; inny on będzie również z powodu przeobrażeń demograficznych. Proces starzenia się ludności prowadzi do gruntownej zmiany oblicza społeczeństwa i obowiązujących w nim norm prawnych, moralnych i chyba też wszelkich innych”.

Literatura

- Błędowski P., 2004, *Osoby starsze w środowisku lokalnym – lokalna polityka wobec osób starszych i ich partycipacja w życiu społecznym*, [w:] D. Graniewska (red.), *Sytuacja rodzin i polityka rodzinna w Polsce. Uwarunkowania demograficzne i społeczne*, IPiSS, Warszawa
- Frąckiewicz L., 2003, *O ochronę prawną i społeczną starzejącej się ludności kraju*, [w:] Z. Strzelecki (red.), *Procesy demograficzne u progu XXI wieku. Polska a Europa*, Rządowa Rada Ludnościowa, Rządowe Centrum Studiów Strategicznych, Warszawa
- Frąckiewicz L., 2004, *Ludzie starzy a problem samotności*, [w:] J. T. Kowaleski, P. Szukalski (red.), *Nasze starzejące się społeczeństwo*, Wyd. UŁ, Łódź
- Frenkel I., Rosner A., 1995, *Atlas Demograficzny I Społeczno-Zawodowy Obszarów Wiejskich w Polsce*, IRWiR PAN, Warszawa
- Główny Urząd Statystyczny, dane dostępne na stronie internetowej www.stat.gov.pl w dniu 15 lutego 2010 roku
- Kurkiewicz J., 1992, *Podstawowe metody analizy demograficznej*, PWN, Warszawa
- Ludność, stan i struktura demograficzna i społeczno-ekonomiczna. Województwo zachodniopomorskie, Narodowy Spis Powszechny ludności i mieszkań. Powszechny Spis Rolny 2002, 2003*, US w Szczecinie, Szczecin
- Ludność, warunki mieszkaniowe. Narodowy Spis Powszechny z dnia 6 XII 1988r.*, 1989, GUS, Warszawa
- Raport o Rozwoju Społecznym Polska 1999. Ku godnej aktywnej starości*, 1999, UNDP, Warszawa
- Raport o Rozwoju Społecznym Polska 2000. Rozwój obszarów wiejskich*, 2000, UNDP, Warszawa
- Rosner A., Stanny M., 2007, *Zróżnicowanie poziomu rozwoju obszarów wiejskich w Polsce według komponentu społecznego*, [w:] A. Rosner (red.), *Zróżnicowanie przestrzenne poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich a zróżnicowanie dynamiki przemian*, IRWiR PAN, Warszawa.
- Rosset E., 1959, *Proces starzenia się ludności. Studium demograficzne*, PWG, Warszawa
- Sokołowska S., 2003, *Zasoby pracy i wykształcenie ludności rolniczej w perspektywie integracji europejskiej*, [w:] K. Frysztacki, K. Heffner (red.), *W odpowiedzi na zjawiska i wyzwania społeczne*, Wyd. Instytut Śląski, Opole
- Szukalski P., 2004, *Uprzedzenia i dyskryminacja ze względu na wiek (ageism) – przyczyny, przejawy, konsekwencje*, „Polityka Społeczna”, nr 2
- Zdrojewski E. Z., 2004, *Starzenie się ludności w województwach nadmorskich Polski*, [w:] J. T. Kowaleski, P. Szukalski (red.), *Nasze starzejące się społeczeństwo*, Wyd. UŁ, Łódź